

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏLİM, TƏRBIYƏ

UOT 376

Ağayeva Tamilla Hüseyn qızı
fil.elm.ü.fəl.doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68

KAR UŞAQLARIN SOSIAL REABILİTASIYA VƏ ADAPTASIYA PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: kar uşaq, sosial rehabilitasiya, adaptasiya, proses, surdopedaqogika, surdopsixologiya

Müasir dövrdə eşitmə qüsurlu uşaqların sosial rehabilitasiya və adaptasiyası Azərbaycanda surdopedaqogika və surdopsixologiyanın nəzəri və praktiki cəhətdən ən vacib məsələlərdən biri olub, hələ dərinəndən araşdırılmamışdır. Bu məqalə məhz həmin problemin araşdırılmasına həsr edildiyi üçün çox aktualdır. Eşitmə qüsurlu uşaqlara rehabilitasiya-adaptasiya prosesinin təşkili öz strategiya və taktikasına, istiqamətinə, istifadə edilən metod və üsullarına, alınan nəticələrə görə bir-birindən fərqlənir. Buna görə də sosial rehabilitasiya-adaptasiya prosesini vahid bir sistem kimi, eşitmə qüsurlu uşaqların şəxsiyyət kimi inkişafını müəyyən edən bir-biri ilə bioloji və sosial amillərin qarşılıqlı fəaliyyəti kimi dəyərləndirmək lazımdır.

T.Г.Агаева

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ И АДАПТАЦИИ ГЛУХИХ ДЕТЕЙ

Ключевые слова: глухой ребенок, социальная реабилитация, адаптация, процесс, сурдопедагогика, сурдопсихология

Социальная реабилитация и адаптация детей с нарушениями слуха сегодня является одной из теоретически и практически значимых в сурдопедагогике и сурдопсихологии. Организация реабилитационно-адаптационного процесса для детей с нарушениями слуха может отличаться друг от друга по стратегии и тактике, по направленности, от используемых методов и средств и по результатам. Следовательно, реабилитационно-адаптационный процесс следует рассматривать как целостную систему взаимосвязанных биологических и социальных

факторов, которые определяют развитие личности детей с нарушениями слуха.

T.H.Agayeva

PROBLEMS OF SOCIAL REHABILITATION AND ADAPTATION OF DEAF CHILDREN

Key words: *deaf child, social rehabilitation, adaptation, process, surdopedagogy, surdopsychology*

Social rehabilitation and adaptation of children with hearing impairments is today one of the theoretically and practically significant in deaf-and-dumb pedagogy and surdopsychology. Organizations of the rehabilitation and adaptation process for children with impaired hearing may differ from each other in strategy and tactics, in direction, in the methods and means used, and in results. The subsequent rehabilitation and adaptation process should be considered as an integral system of interconnected biological-social and social factors that determine the development of the personality of children with hearing impairment.

Müasir dövrdə eşitmə qüsurlu uşaqların sosial reabilitasiya və adaptasiyası surdopedaqogika və surdopsixologiyanın nəzəri və praktiki cəhətdən ən vacib məsələlərdən biridir. Bununla bağlı reabilitasiya prosesi, kar və zəif eşidən uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşması və inkişafı üçün optimal şəraitin yaradılması və təhlilinə həsr edilmiş tədqiqatların aparılmasına böyük ehtiyac vardır.

Məlumdur ki, kar uşağın doğulması ailə və ailə üzvləri üzərinə maddi mənəvi, psixoloji və emosional ağır izlərini salır. Bu ailələr depressiyaya məruz qalan risk qrupuna aid edilir. İqtisadi çətinliklər, sosial və psixoloji köməyin olmaması, yaxud əlyetər olmaması, lazımı sistemli tibbi-pedaqoji və psixoloji reabilitasiyanın təşkil edilməməsi – bütün bu problemlərin hamısının ailə üzvlərinin çiyinlərinə düşməsi nəticəsində müstəqil olaraq kar uşağın ağır vəziyyətini dəyişdirməyə imkan vermir. Belə ailələrin əksəriyyəti ixtisaslaşmış reabilitasiya mütəxəssislərinin yardımına böyük ehtiyacları olur. Ənənəvi olaraq reabilitasiya işində birinci yeri tibbi aspekt tutur. Həkimlərin təyinatı üzrə valideynlər kar uşaqlarda əqli və fiziki çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün təlimat və göstərişləri yerinə yetirməyə çalışırlar.

Kar uşağda inkişaf prosesinin pozulma və ləngimə problemi həm psixofizioloji, koqnitiv, motivasiya, emosional-iradi, həm də şəxsiyyət kimi inkişafının sosial aspektlərinə də təsir göstərir.

Eşitmə qüsurlu uşaqlara reabilitasiya-adaptasiya prosesinin təşkili öz strategiya və taktikasına, istiqamətinə, istifadə edilən metod və üsullarına, alınan nəticələrə görə bir-birindən fərqlənir. Buna görə də sosial reabilitasiya - adaptasiya prosesini vahid bir sistem kimi, eşitmə qüsurlu uşaqların şəxsiyyət kimi inkişafını müəyyən edən bir-biri ilə bioloji və sosial amillərin qarşılıqlı fəaliyyəti kimi dəyərləndirmək lazımdır. Ağır eşitmə patologiyası, eşitmənin bu və ya digər dərəcədə itirilməsi uşağın tək cə ümumi sağlamlığına deyil, həmçinin onun əqli və psixi proseslərinə, onun həyat fəaliyyətinin bütün sahələrinə: ünsiyyət, təlim və əmək fəaliyyətinə, özünəxidmət və digər bacarıqlarına öz təsirini göstərir. Buna görə də, inkişaf pozulmaları olan kar uşağın reabilitasiyası birtərəfli olmamalı, psixoloji və sosial amillər nəzərə alınmadan yalnız dərman müalicəsi, yaxud eşitmə analizatorunun protezləşdirməsilə tamamlanmamalıdır.

Məktəbəqədər yaşlı kar uşağın sosial-psixoloji reabilitasiya prosesi, onun məzmunu, təşkili strategiya, taktika və aksentləri öz istiqamətlərinə görə bir-birindən fərqlənir və problemlə uşağın ümumi inkişafını müəyyən edən bioloji və sosial amillərin qarşılıqlı əlaqədə olan kompleks sistem kimi nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Kar uşaqlarla reabilitasiya işinin kompleks xarakterinə psixi və fiziki inkişafın bərpası və yüksəldilməsi, həmçinin vacib olan öz davranışına nəzarət, özünəxidmət, hərəkət, bələdləşmə, təlim, ünsiyyət və gələcəkdə əmək fəaliyyəti bacarıqlarının inkişafı daxildir.

Kar uşaqların reabilitasiyası özündə uşaq və onun ailəsinin həyatında pozitiv dəyişikliklərin olmasına, müxtəlif mütəxəssislərin və uşağı əhatə edən digər sosial nümayəndələrin cəhdlərinin koordinasiya və inteqrasiyasına yönəldilmiş tədbirlər sistemini əks etdirir. Kar uşağın sosial reabilitasiyası üçün birinci növbədə onun böyük və həmyaşları ilə qarşılıqlı fəaliyyətini, kar uşaq şəxsiyyətinin unikallığını, təkrar olunmazlığını fərdliliyini, onun təlim-tərbiyənin prosesində bərabər hüquqlu və yaradıcı subyekt kimi iştirakını təmin edən psixoloji reabilitasiyasını təşkil etmək lazımdır.

Kar uşaqların reabilitasiya prosesinin təşkili bir neçə mərhələdə həyata keçirilir:

I mərhələyə kar uşağın dezaptasiya səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi aiddir. Bu mərhələdə tibbi-psixoloji-pedaqoji diaqnostika işi aparılır. Aparılan kompleks diaqnostika işi əsas sosial reabilitasiya strategiyasının işlənməsi üçün böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ənənəvi olaraq, kar uşaqların erkən sosial reabilitasiya və mühitə adaptasiyasında ailə, xüsusilə də yaxın qohumlar müstəsna rol oynayır. Məhz ailə kar uşağı qəbul edərək, bütöv bir sistem kimi fəaliyyət göstərərək psixososial reabilitasiya məkanı kimi sosiallaşmasını həyata keçirtməklə, onu cəmiyyətə daxil edir. Ailədə kar uşağa ətraf aləm haqqında sadə bilik, bacarıq və vərdişləri mənimsətməklə yanaşı, həm də ilkin olaraq ətraf aləmdə olanları

fərqləndirməyi, seçməyi, müqayisə etməyi, oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən etməyi, mühakimə yürütməyi, hadisələrin səbəb - nəticə, zaman və məkan əlaqələrini müəyyən etməyi öyrədirlər. Ailə və onun üzvləri kar uşaqlarda sosial vərdişləri, özünəxidmət, sanitariya-gigiyenik məişət bacarıqları və şəxsiyyət keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsində böyük rol oynayır.

II mərhələ uşağın sosial qarşılıqlı fəaliyyət prosesinə daxil edilməsi, özünərealizəsi aiddir. Bu mərhələ uşağa ətrafdakılarla münasibətdə özünü tam göstərmək imkanlarının yaradılması, kar uşağın sosiallaşmasını təmin edən sözlü ünsiyyətin yaradılması həyata keçirilir. Məktəbəqədər yaşlı kar uşaqlara kompleks reabilitasiya işinin xarakteri özündə inkişafın psixi, fiziki pozulmalarına, öz davranışına nəzarəti, eləcə də özünəxidmət bacarığının, hərəkətin, bələdləşmənin, təlim, ünsiyyət və gələcək üçün əmək fəaliyyəti vərdişlərinin yaradılmasını, bərpasını özündə birləşdirir.

III mərhələdə kar uşaqlara xüsusi təlim-tərbiyə prosesinin təşkili aiddir. Xüsusi təlim-tərbiyə işi zamanı kar uşaqların sosial reabilitasiya və adaptasiyası istiqamətində məqsədyönlü iş aparılaraq, onlara mənəvi-əxlaqi dəyərlər, sosial davranış mədəniyyəti, şəxsiyyət kimi unikalığı aşılanır. Bu mərhələdə eyni zamanda peşə-əmək reabilitasiyası üzrə də iş təşkil edilir. Bu iş əsasən kar uşaqların gələcəkdə işə düzəlmə, peşəyönümü və müstəqil həyatda iqtisadi çətinliklərin aradan qaldırılmasına, peşə-istehsal adaptasiyasına xidmət edir.

Kar uşaqlar üçün təhsil müəssisələrində aparılan sosial-mədəni reabilitasiya nəticəsində onlar sosial mühitdə bələdləşməyi və sosial-məişət adaptasiya vərdişlərinə yiyələnirlər. Xüsusi uşaq müəssisələrinin ailə ilə əməkdaşlığı şəxsiyyətin sosiallaşması sahəsinə uşağın intellekt və hisslərinin inkişafına təkan verir. Bu halda psixoloqun işi mühüm rol oynayaraq, pedaqoji prosesin humanistləşməsinə, ünsiyyət mədəniyyətinin, «müəlim-uşaq», «uşaq-uşaq», «uşaq-valideyn», «uşaq solum» sisteminin empatik (hissi) dərkinin formalaşmasına yönəldilir. Müəllim və psixoloq valideynlərə pedaqoji işin məzmununu başa düşməyə, orada öz funksiyasını görməsinə kömək edərək, həmçinin uşaqların öz həmyaşları ilə dostluğunu rəğbətlə qarşılamağıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kar uşaqların sosial reabilitasiya imkanlarının strukturunda aşağıdakı səviyyələr fərqləndirilir:

- orqanizmin anatomik-fizioloji pozulmalarının kompensasiyası və ya bərpası nəticəsində həyat fəaliyyətinin genişlənməsinə imkan verən sanogenetik səviyyə;

- psixi səviyyədə bərpa və ya kompensasiyaya nail olmağa imkan verən psixoloji səviyyə;

- sosial-mühit amillərinə nəzərən həyat fəaliyyət sahəsinin genişlənməsi imkanlarını müəyyən edən sosial-mühit səviyyəsi;

- cəmiyyət nemətlərindən istifadə imkanlarını tənzimləyən hüquqi səviyyə.

Beləliklə də, sadalanan bütün bu amillər reabilitasiya və adaptasiyanın səmərəliliyini müəyyənləşdirir. Kar uşaqların ilk sosiallaşma addımları böyüklərin köməyi, ikinci addımı isə ətrafındakılarla ünsiyyət vasitəsi ilə olur. İlkin başlanğıcda nitqin formalaşması və inkişafı insanların nitqini mexaniki təkrarlanması ilə başlanır. Təbii ki, eşitməsini itirmiş kar uşaq bu imkandan məhrum olduğu üçün onun sözlü nitqi inkişaf edə bilmir. Bunun üçün ailədə uşaq üçün xüsusi şərait və imkanlar yaradılmalıdır. Bəzən məktəbəqədər yaşlı kar uşaqlarda davranış pozuntuları, ictimai qaydalara riayət etməmək kimi hallar müşahidə edilir. Bu çox zaman onlarda ortağ ünsiyyət qurmaq bacarığının zəif inkişafı və cəmiyyətdə normal davranış qaydalarını bilməməsindən irəli gəlir. Bəzi valideynlər düzgün təlim-tərbiyə işi qura bilməyərək kar uşağın qarşısında ciddi qadağalar qoyur, ya da uşağa dırnaqarası mərhəmət” göstərir, yaxud da ona həddən artıq sərbəstlik verir, “olmaz”, “eləmə” kimi anlayışları formalaşdırmırlar. Kar uşağın mikrososial mühitdə psixo-sosial reabilitasiyası üçün lazımı şəraitin, valideyn və yaxınlarının bu sahədə kifayət qədər bilik və bacarıqlarının olmaması, onlara psixoloji dəstəyin verilməməsi bu prosesin inkişafını ləngidir və uşaq çox gec, yalnız məktəbə getdikdən sonra sosial mühitlə ünsiyyət, qarşılıqlı əlaqə və fəaliyyət vərdişləri qazanaraq sosial reabilitasiya edilirlər. Buna görə də zamanında valideyin, tərbiyəçi və surdopedaqoqun əməkdaşlığı uşağın düzgün nitq və ümumi inkişafının, əxlaq normalarının tərbiyə olunmasında, onların gələcəkdə ictimai mühitə adaptasiyası zamanı yarana biləcək problemlərin qarşısının alınmasında böyük rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Астафеева В.М. Социальная адаптация и интеграция детей с нарушениями слуха Москва.: АРК и ПРО, 2000.
2. Богданова Т. Г. Сурдопсихология Москва.: Академия, 2002.
3. Речицкой Е.Г. Сурдопедагогика Москва.: ВЛАДОС, 2004.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 05.04.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 28.04.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 12.07.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor Şəhla Əliyeva

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.